LIETUVIŲ KALBOTYROS KLAUSIMAI, IV
LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA

PRIEBALSIŲ MINKŠTĖJIMO RYŠYS SU GALŪNIŲ TRUMPĖJIMU STEGVILIŲ TARMĖJE[1]

E. GRINAVECKIENĖ

Stegvilių apylinkių tarmėje pastebimas žodžio galo priebalsių minkštėjimas, kuris visai nebūdingas lk ir daugeliui lietuvių kalbos tarmių. Toks priebalsių minkštėjimas šiame straipsnyje ir analizuojamas, mėginama atskirus jo pasireiškimo atvejus sugrupuoti, apibendrinti ir išaiškinti to minkštėjimo priežastis.

Šioje tarmėje visų pirma tam tikrais atvejais yra suminkštėję žodžio gale iš seno esantys priebalsiai. Minkštai taip pat yra tariami ir žodžio kamiengalio

[1] Tiriamoji tarmė yra rytų aukštaičių pontininkų tarmės pašnektė, priklausanti visuotinio kirčio atitraukimo zonai. Ji užima pačią šiaurinę Pakruojo raj. dalį ir įeina į Bařdiškių apylinkę. Tiriamasis kaimas vietos žmonių yra vadinamas *Stegvìliais* (*Stegvilei*~Stegvìliai), nors oficialiuose dokumentuose (Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas, 938, Vilnius, 1959) rašoma *Steigviliai*. Kadangi šio pavadinimo šakninis *e* negalėjo fonetiškai atsirasti iš *ei* (plg.: *keikûns* 'žmogus, kuris keikiasi', *peĩluks* ~peiliûkas), todėl ir oficialiai jis turėtų būti vadinamas ir rašomas *Stegviliai*. Šiame straipsnyje taip ir elgiamasi.

Daugiausia tarmės pavyzdžių surinkta iš Stegvilių kaimo ir jo apylinkių tarmės atstovų kalbos. Stegvilių kaimas yra prie Linkuvos—Žeimelio (vietos žmonės vadina tik *Žeĩmis*, *Žeĩmio*) plento apie 11 km nuo Linkuvos į šiaurę ir apie tiek pat kilometrų nuo Žeimelio į pietus. Artimiausia geležinkelio stotis ir paštas yra Laũksodyje, apie 7 km į šiaurę. Kaimas yras senas, išsidėstęs Bėržtalio upelio kairiajame krante; tik vienas kitas šio kaimo valstietis buvo išėjęs į vienkiemius. Kaime yra pradinė mokykla, įkurta Tarybų valdžios metais. Šio kaimo gyventojai yra buvę karališkieji valstiečiai, todėl gyveno turtingiau ir galėjo leisti savo vaikus į mokslą. Iš ten yra kilę nemaža žymių šviesių žmonių. Iš kitos pusės, šiose apylinkėse buvo didesnis proletariato skaičius ir ryškesnė klasinė diferenciacija, todėl, atsiradus revoliucingai nusiteikusios šviesuomenės, čia 1904—1905 m. vyko smarkūs revoliuciniai judėjimai prieš caro valdžią, buvo slapstomos raudonos vėliavos, platinami atsišaukimai. Tais metais čia agitaciniais revoliuciniais tikslais lankesi ir ilgą laiką buvo slapstomi žinomi revoliucionieriai: V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis. Šiose apylinkėse ir dabar sutinkama nemaža žmonių, turėjusių glaudų ryšį su minėtais revoliucijos vadais, su revoliucine veikla. Čia 1919 m. buvo įsteigta Tarybų valdžia. Dabar kaimas priklauso iš čia kilusio ir fašistų nužudyto komunaro Karolio Poželos vardo kolūkiui.

Tarminė medžiaga užrašyta 1960 m. liepos mėn. Visi pateikiamieji pavyzdžiai tarmės tyrinėjimo metu buvo po kelis kartus tikrinti. Be to, užrašytieji pavyzdžiai buvo palyginti su gretimų tarmių atitinkamais dalykais, su gretimai esančio Grikpedžių || Grìpėdžių kaimo tarme, su šio krašto tarmės atsakais: Žeimelio (tyrė D. Gargasaitė, 1960), Nairių (tyrė J. Šukys, 1960), diplominiais darbais: Pašvitinio tarmė (J. Bilevičius, 1956), Vaškų tarmė (V. Matuzaitė, 1950) ir kt.

priebalsiai, atsidūrę žodžio gale dėl šiose apylinkėse ypač stipraus galūnių trumpėjimo (jis tam tikra dalimi išryškės iš pateikiamų pavyzdžių).

Pastebėta, kad abiem atvejais priebalsiai yra minkštinami dėl priešakinės eilės ar supriešakintų balsių veikimo (supriešakintas balsis pats priebalsio nesuminkština, o tik palaiko pastarojo minkštumą, atsiradusį dėl *j* iškritimo). Tas veikimas, kaip vėliau matysime, dažniausiai yra regresyvus, bet daugeliu atvejų jis gali būti ir progresyvus. Be to, tarmėje yra nemaža pavyzdžių, kur priebalsis žodžio gale gali būti minkštas dėl abiejų asimiliacijos tipų (progresyvaus ir regresyvaus) veikimo. Tokiu atveju, mėginant nustatyti minkštėjimo kryptį, atsižvelgiama į visus tos pačios grupės pavyzdžius.

Visus žodžio gale esančius ar jame atsidūrusius minkštuosius priebalsius yra suminkštinęs nukritęs, iškritęs ar prieš jį esantis priešakinės eiles ar supriešakintas balsis.

Tarmės žodžio gale, nukritus ar iškritus priešakinės eilės ar supriešakintam balsiui, tiek vienas priebalsis, tiek ir visa jų grupė visada yra tariama minkštai (tame tarpe ir *g*, *k*, jei jie yra samplaikoje su kitais priebalsiais: *bė̃k̂î* ~ bė̃gti, *juõk̂îŝ* ~ juõktis). Iš klausos atrodo, kad minkščiausiai yra tariamas paskutinysis priebalsis ir priebalsių grupėje esantis *l*, pvz.: *nàk̂îŝ* ~ naktìs, *Paliñkel̂ŝ beȓžẽl̂ŝ* ~ Paliñkėlis beržẽlis (Stegvilių miško vieta), o visi kiti yra mažiau minkšti. Priebalsių minkštumo laipsnis nežymimas. Dėl galūnių trumpėjimo žodžio gale dažnai atsiduria ir žodžio šaknies priebalsiai (*gaĩd̂* — 'gaidžiui', *gùl̥̂* ~ gulì, *nàm̥̂* ~ namè, *nèŝ* ~ nešì). Apie juos straipsnyje visur kalbama kaip apie galinius priebalsius, nes jie niekuo nesiskiria nuo kitų žodžio gale esančių minkštų priebalsių.

Kiekvienas žodžio galo minkštųjų (o taip pat ir kietųjų) priebalsių grupės priebalsis tarmėje yra tariamas aiškiai, atskirai; jis visai sveikas ir neturi kito, greta esančio, priebalsio priemaišų. Todėl susidaro įspūdis, kad jis yra ilgesnis už kitų galūnes trumpinančių lietuvių kalbos tarmių (vakarų aukštaičių, žemaičių dūnininkų), o kai kuriais atvejais ir lk panašioje pozicijoje esantį priebalsį, arba kad priebalsių tarpe dar yra tam tikrų balsio liekanų. Tokie keli žodžio gale esantys priebalsiai tarpusavyje nėra supanašėję. Sakysim, jei žodžio gale susiduria du vienodo skardumo, bet skirtingos susidarymo vietos priebalsiai, pvz.: *š* ir *s* ar *ž* ir *š*, tai jie abu ir tariami visai atskirai (*veȓ̃ŝŝ* ~ veȓšis, *õẑŝ* ~ ožỹs); atsidūrę greta du skirtingo skardumo ir skirtingos susidarymo vietos priebalsiai, pvz.: *d* ir *s*, *t* ir *s* nesudaro afrikatos, o tariami atskirai su kiekvienam iš jų būdingu duslumu ar skardumu (*gaĩd̂ŝ* 'gaidys, gaidžius', *doñt̂ŝ* 'dantis, dantys'); susitikę du tokie pat priebalsiai, pvz. *s*, taip pat nesusilieja į vieną, o tariami atskirai (*aũŝŝ* ~ ausìs, aũsys, *debèŝŝ* ~ debesìs). Susidūrus greta balsiui su priebalsiu *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, nesusidaro antrinis dvigarsis, o kiekvienas iš garsų tariamas atskirai ir yra savarankiškas. Be to, priebalsis šiuo atveju tariamas ilgai ir susidaro įspūdis, kad jis yra skiemeninis. Tas skiemeniškumas žymimas rutuliuku garso ženklo apačioje, plg. dar 171 psl. *e* nukritimo b atvejį. Tas pats pasakytina ir apie kietuosius priebalsius.

Visa tai rodo, kad šiais atvejais žodžio galo balsių nykimas Stegvilių apylinkių tarmėje yra palyginti naujas reiškinys, kurio dėka greta atsidūrę priebalsiai ar balsio ir *l*, *m*, *n*, *r* junginiai iki šiol nespėjo susijungti į glaudesnį vienetą.

Kadangi atskirų priebalsių minkštumas priklauso nuo priesakinės eilės ar supriešakintų balsių, nuo kurių tarmėje vienodai minkštėja visi priebalsiai, tai atskiri priebalsių minkštinimo atvejai, autorės nuomone, geriausiai gali išryškėti iš pateikiamų priešakinės eilės ar supriešakintų balsių nukritimo atvejų. Straipsnyje kaip tik taip ir daroma.

I. Priebalsių minkštinimas, nukritus balsiui

Nukritus atviro žodžio galo priešakinės eilės ar supriešakintam balsiui (pastebėta, kad tarmės žodžio gale gali nukristi priešakinės eilės balsiai *e, i* ir supriešakinti *a, u*), prieš jį ėjęs minkštas priebalsis atsiduria žodžio gale ir paprastai išlieka nepakitęs. Tokių atvejų tiriamojoje tarmėje yra labai gausu. Čia jie visi ir analizuojami[2].

1. Supriešakėjusio *a* nukritimas

Supriešakėjęs *a* tarmėje nukrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *apàč*[3] ~ apačià, *bažnýč* ~ bažnýčia, *grīč* ~ gryčià, *nedẽl* ~ nedẽlia 'savaitė, sekmadienis', *Vīšņ* ~ Vyšnià (karvės vardas); *pẽšč* ~ pẽščia, *šlàp* ~ šlapià; *geŕáuš* ~ geriáusia, *gražáuš* ~ gražiáusia; *štuk* ~ štokia.

Šiuo atveju galinį priebalsį suminkštino išnykdamas *j*, kartu supriešakinęs ir po priebalsio ėjusį užpakalinės eilės balsį. Iškritus *j*, iš suminkštinto priebalsio ir supriešakinto balsio žodžio kamiengalyje susidarė vieningas junginys, faktiškai beveik niekuo nesiskyręs nuo junginio, sudaryto iš minkšto priebalsio ir priešakinės eilės balsio (plg. *šlàpa* ~ šlapià ir *šàke* ~ šakė). Dabar jau priebalsio minkštumas tiesiog priklausė nuo regresyvaus supriešakinto balsio veikimo. Išnykus žodžio gale supriešakintam balsiui, priebalsis išliko minkštas; jo nespėjo kietinimai paveikti ir prieš jį einantis užpakalinės eilės balsis (pvz.: *šlàp* ~ šlapià), nors tarmėje yra atvejų, kai minkštą galinį priebalsį prieš jį esantis užpakalinės eilės balsis sukietina, plg. *e* nukritimo e atvejį (172 psl.).

b) Vienaskaitos galininko linksnyje, pvz.: *mẽdž* ~ mẽdžią[4], *kẽl* ~ kẽlią, *kviẽč* ~ kviẽčią, *svẽč* ~ svẽčią, *vẽln* ~ vẽlnią; *pẽšč* ~ pẽščią, *stãč* ~ stãčią, *trẽč* ~ trẽčią, *Dulẽvič* ~ Dulẽvičią (vard. Dulevičia) 'Dulevičių', *Macẽvič* ~ Macẽvičią 'Macevičių'.

---

[2] Visais atvejais galiniai balsiai straipsnyje pateikiami ne istorinės, o dabartinės lietuvių kalbos fonetikos požiūriu.

[3] Tarminiai pavyzdžiai straipsnyje pateikiami fonetine transkripcija, nustatyta „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programoje", II leid., Vilnius, 1956. Straipsnio autorės ausiai atrodo, kad tarmėje skiriama ilgųjų vienabalsių ir *ie*, uo dvibalsių priegaidė, todėl ji ir žymima. Vidurinės priegaidės ženklas dedamas ant kirčiuotų senųjų trumpųjų *i, u*, tarmėje pailgėjusių iki pusilgių. Jų pusilgumis šiuo atveju atskiru ženklu nežymimas.

[4] Tarmėje pasitaiko, kad *ia*-kamieniai daiktavardžiai, kurių kamiengalis baigiasi **tj* ar **dj*, vienaskaitos vardininke gali turėti dvejopas galūnes: *-ias* ir *-is(-ys)*, pvz.: *mẽdžs*~mẽdžias ir *mẽds*~mẽdis, *kviẽčs*~kviẽčias ir *kviẽts* (kvietys). Iš čia ir vienaskaitos galininkas šalia galūnės *-į* lygiagrečiai gali būti tariamas su galūne *-ią*, pvz.: *kviẽč*~kviẽčią. Tačiau vns. vard. ir gal formos *mẽdžs*~mẽdžias, *mẽdž*~mẽdžią yra žymiai retesnės.

c) Vienaskaitos įnagininko linksnyje, pvz.: *sǫ pàč* ~ pačià, *sǫ vàl̃* ~ valià, *sǫ vaĩdž* ~ valdžià; *šàl̃* ~ šalià (prieveiksmis), *slàpč* ~ slapčià; *gràž* ~ gražià, *žàl̃* ~ žalià; *jauñáuš* ~ jauniáusia, *viř́áuš* ~ vyriáusia: *àk* ~ akià[5] 'akimi', *aũš* ~ ausià, *dů̃kteĩ* ~ dùkteria, *kář̃č* || *kář̃t* 'kartimi', *móteĩ* ~ móteria, *nàk̃č* ~ nakčià, *nóš* ~ nósia, *pir̃t* 'pirtimi', *sẽseĩ* ~ sẽseria, *šir̃d* 'širdimi', *tóš* ~ tósia, *ùgǫ̃* ~ ugnià, *ùšǫ̃* ~ usnià.

i-kamieniai moteriškos giminės daiktavardžiai, kurių kamiengalis baigiasi priebalsiu *t* ar *d*, vienaskaitos įnagininke turi dvejopas galūnes: *kář̃č* || *kář̃t* 'kartimi', *pir̃č* || *pir̃t* 'pirtimi', *šir̃dž* || *šir̃d* 'širdimi' ir pan. Pastebėta, kad formos be afrikatos tarmei yra įprastesnės. Išaiškinti formos be afrikatos kilmę sunku. Gal ji galėjo atsirasti ir dėl *ė*-kamienių vienaskaitos įnagininko analogijos; galėjo būti ir visai skirtinga šios formos kilmė. Be to, vienaskaitos įnagininko forma tarmėje visai sutampa su galininko ir naudininko formomis, pvz.: *šir̃d* ~ širdi[6] 'širdžiai, širdį, širdimi'.

Tarmėje taip pat yra pastebėta, kad visi vardažodžiai ir dalyviai, kurių kamiengalis baigiasi **tj* ar **dj*, vienaskaitos vardininko, naudininko, įnagininko ir daugiskaitos galininko linksniuose šalia formų su afrikatomis dažniau vartoja formas be afrikatų, pvz.: *svẽčiš* 'svečias', *stãčiš* 'stačias', *leš̃viñčiš* 'liesvinčius, eigulys', *pruviñčiš* 'provinčius, kas bylinėjasi'; *bried*[7] 'briedžiui, briedžiu', *gaĩd* 'gaidžiui, gaidžiu', *jáuč* 'jaučiui, jaučiu', *mẽd* 'medžiui', *mèd* 'medžiu', *švẽč* 'svečiui', *švèč* 'svečiù', *stàč* 'stačiu', *črèč* 'trečiu', *tůkstuñč* 'tūkstančiui'; *bríedš* 'briedžius', *gaĩdš* 'gaidžius', *k̃viẽčiš* 'kviečius', *leš̃viñčiš* 'liesvinčius', *žvirblúičiš* 'žvirbluičius, žvirbliukus'. Dar žr. 175—176 psl.

d) Esamojo laiko trečiajame asmenyje, pvz.: *áudž* ~ áudžia, *gãl̃* ~ gãlia[8] 'gali', *gaĩl̃* ~ gaĩlia, *keñč* ~ keñčia, *láidž* ~ léidžia, *lãk* ~ lẽkia, *kaŕš* ~ kaŕšia, *pẽr̃* ~ pẽria 'peri', *pi*[i]*l̃* ~ pìlia 'pila', *rẽk* ~ rẽkia 'šaukia', *šrẽb* ~ srẽbia, *uš̃tẽš* ~ užtę̃sia, *vãg* ~ vãgia, *žídž* ~ žýdžia, *žóp̃š* ~ žiópsia.

e) Tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmajame asmenyje, pvz.: *aĩč*[9] ~ eĩčia, *dír̃pč* ~ dirpčia, *darl̃č* ~ daryčia, *gáuč* ~ gáučia, *láuk̃č* ~ láukčia, *paiñč* ~ paiñčia, *šáuč* ~ šáučia.

f) Leidžiamosios nuosakos formose, pvz.: *lei pasisil̃š* ~ lei pasisil̃sia 'pasisilsi', *lei sẽdž* ~ lei sẽdžia, *lei veŕp* ~ lei veŕpia.

g) Kai kurių prieveiksmių galūnėse, pvz.: *ši*[i]*č* ~ šìčia.

---

[5] Moteriškos giminės *i* ir priebalsinio kamieno daiktavardžiai vienaskaitos įnagininko linksnyje turi *io*-kamienių galūnę, plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos (toliau GF), 230 §, Vilnius, 1957.

[6] Tiriamosios tarmės *i*-kam. daiktavardžiai vienaskaitos naudininke yra išlaikę senoviškesnę formą su galūne *-i: širdi, āki, mir̃ti*, plg. J. Endzelynas, GF, 260 §, o taip pat šio tomo 173 psl.

[7] Šalia vienaskaitos naudininko formų *bried, gaĩd, jáuč, mẽd* ir kt. senesnieji tarmės atstovai rečiau vartoja ir pilnesnes formas *briedi, gaĩdi, jàuti, mẽdi*. Vargu, ar šias formas galima laikyti tapatingomis su *i*-kam. formomis *širdi, āki, mir̃ti*.

[8] Visi tiriamosios tarmės *i*-kamieniai veiksmažodžiai ištisai yra perėję į *ia* kamieną.

[9] Iš pirmo žvilgsnio šiuo atveju galėtų kilti abejonė, ar čia yra nukritęs supriešakintas balsis *a*, ar dvibalsis *au*, kuris tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmojo asmens galūnei daugeliui tarmių yra būdingas. Sangrąžinės formos čia taip pat nepadeda išaiškinti, kas žodžio gale yra nukritę, pvz.: *gir̃čos* 'girčiausi', *šukúočos* 'šukuočiausi', plg. *trõšos* ~ trąšios ir *varčos* ~ varčiaũsi. Senesnieji tarmės atstovai šalia sutrumpėjusių tariamosios nuo-

2. *e* nukritimas

Iš atviro žodžio galo balsis *e* nukrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos įnagininko linksnyje (*ė*-kam. daiktavardžių), pvz.: *dinelt̓t̂* ~ dienelýte, *gū̃n̥̂* ~ gūnià, *kár̂v̥̂* ~ kárve, *kàt̂* ~ katè, *róp̂* ~ rópe.

b) Vienaskaitos vietininko linksnyje (*a*-kam. daiktavardžiai, vyriškos giminės būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai, dalyviai), pvz.: *dar̃ž̊* ~ daržè, *dɔ̀ĝn̥̂* ~ dugnè, *dvàr̥̂* ~ dvarè, *kiẽm̥̂* ~ kiemè, *klujìm̥̂* ~ klojimè, *kubìl̥̂* || *kubilĩ* 'kubile', *laĩk̂* ~ laikè, *láñĝ* ~ lánge, *mìš̂k̂* ~ miškè, *nàm̥̂* ~ namè, *ór̥̂* ~ óre, *púod̂* ~ púode; *baltàm̥̂* ~ baltamè, *baltãjem̥̂* ~ baltãjame, *dìdelem̥̂* ~ dìdeliame, *didž̊ãjem̥̂* ~ didžiãjame, *kiẽtam̥̂* ~ kietamè, *plàtam̥̂* 'plačiame', *suĝr̂ůvusem̥̂* ~ sugriùvusiame, *tàm̥̂* ~ tamè, *ŝaur̂ůčem̥̂* ~ siauriùčiame, *žalèm̥̂* ~ žaliamè; *vakàr̥̂* ~ vakarè (prieveiksmis).

Tiriamojoje tarmėje vietininkų formos, apskritai, nėra labai gyvos. Vietoj jų, greičiausiai kaimynų latvių pavyzdžiu, daug dažniau yra vartojama prielinksnio *tarp* ir *kilmininko* konstrukcija, pvz.: *terp plàtɔs maĩša* 'plačiame maiše' ir pan.

Pateikiamieji pavyzdžiai rodo, kad čia galinis *e* yra nukritęs, palyginti, neseniai, nes jam nukritus žodžio kamiengalio suminkštintas priebalsis (*m*, *n*, *r*, *l*, *v*), atsidūręs viename skiemenyje su balsiu, nesudaro vieningo antrinio dvigarsio, kaip kad yra įvykę daugelyje kitų lietuvių kalbos tarmių (pvz.: *didel̂am̃*, *mažam̃*, *kitam̃* ~ dideliamè, mažamè, kitamè), o kiekvienas naujai sulipdyto dvigarsio sandas yra tariamas atskirai. Jei tokio junginio (dvigarsiais juos vadinti netikslu, nes jie nesudaro kompaktiško vieneto) yra kirčiuojamas pirmasis sandas, tai jo priegaidė visada išlieka tokia pati, kokią turėjo iki atsiradimo su priebalsiu viename skiemenyje.

c) Vienaskaitos šauksmininko linksnyje, pvz.: *Adelt̓t̂* ~ Adelýte, *Agatt̓t̂* ~ Agotýte, *Al̂ůt̂* 'Eliute', *Cicilt̓t̂* ~ Cicilýte, *Daratt̓t̂* ~ Daratýte, *diẽv̥̂* ~ diẽve *Magdůt̂* ~ Magdùte, *Mart̓t̂* ~ Marýte, *Unt̓t̂* ~ Onýte, *Pilct̓t̂* 'Felicyte', *Pal̂ůt̂* 'Apoliute', *Tarast̓t̂* 'Teresyte', *Varůt̂* 'Verute'.

d) Daugiskaitos vietininko linksnyje, pvz.: *mẽdž̊ɔŝ* ~ mẽdžiuose, *laukuõŝ* ~ laukuosè, *namuõŝ* ~ namuosè, *pir̂š̊l̂uõŝ* ~ piršliuosè, *słañuõŝ* ~ slėniuosè, *ŝvečuõŝ* ~ svečiuosè; *líepǫŝ* ~ líepose, *píevǫŝ* ~ píevose, *rɔñkǫŝ* ~ rañkose, *šakõŝ* ~ šakosè; *akĩ̃ŝ* ~ akysè, *ausĩ̃ŝ* ~ ausysè, *puŝnĩ̃ŝ* ~ pusnysè, *raumenĩ̃ŝ* ~ raumenysè, *vañdenĩ̃ŝ* ~ vandenysè; *graž̊uõŝ* ~ gražiuosè, *naujuõŝ* ~ naujuosè, *savuõŝ* ~ savuosè, *tuõŝ* ~ tuosè; *medìnėŝ* ~ medìnėse, *š̊audìnėŝ* ~ šiaudìnėse; (skaitvardiniai prieveiksmiai) *d̂víeŝ* ~ dvíese, *keturíeŝ* ~ keturíese, *piñkíeŝ* ~ penkíese, *šešíeŝ* ~ šešíese, *t̂ríeŝ* ~ tríese.

---

sakos vienaskaitos pirmojo asmens formų retais atvejais pasako ir pilnesnes: *kalbɛča*~ kalbẽčia, *válgiča*~válgyčia. Tarmėje taip pat nėra pastebėta, kad atviro žodžio galo *au* nukristų; jis čia suvienabalsėjęs ir tariamas kaip labializuotas ɔ, pvz.: *màčɔ*~mačiaũ, *lópɔ*~lópiau, *pũčɔ*~pũčiaũ; *Baltramiẽjɔ*~Baltramiẽjau, *Júrgɔ*~*Jùrgiau* 'Jurgi', *Moldarɔ*~Muldariau 'Muldari', *tivẽlɔ* ~ tėvẽliau 'tėveli', (plg. 174 psl.). Vadinasi, iš tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmojo asmens galūnės galėtų būti nukritęs tik supriešakintas *a*. Tariamosios nuosakos vienaskaitos pirmojo asmens forma su galiniu *ia* būdinga ir kitoms tarmėms: kapsams, rytų ir vidurio aukštaičiams ir kt.

a, b, c ir d atvejais žodžio galo priebalsis yra suminkštintas po jo ėjusio ir nukritusio priešakinės eilės balsio. Tai patvirtina tie pavyzdžiai, kurių galinis priebalsis eina po užpakalinės eilės balsio (*laukuõs, rɔ̃ñkọs, šakõs*) ir yra tariamas minkštai. Jei šiuo atveju priebalsis yra paveiktas regresyviai, tai nėra jokios abejonės, kad dėl regresyvaus balsio veikimo priebalsis yra suminkštintas ir tais atvejais, kai, atsidūręs žodžio gale, jis eina po priešakinės eilės ar supriešakinto balsio.

e) Visų veiksmažodžių laikų ir nuosakų daugiskaitos pirmajame ir antrajame asmenyje, pvz.: *gůlem̂* ~ gùliame, *mélžem̂* ~ mélžiame, *lĩdžem̂* ~ lỹdžiame, *nórem̂* ~ nóriame, *stóvem̂* ~ stóviame, *suvulójem̂* ~ suvoliójame, *žũrem̂* ~ žiūriame, bet: *aĩnam* ~ eĩname, *dírbam* ~ dìrbame, *gírdọm* ~ gìrdome, *žnáibọm* ~ žnáibome; *mĺleĩ* ~ mýliate, *luõbeĩ* ~ liúobiate, *šẽreĩ* ~ šẽriate, *tĩleĩ* ~ tỹliate, *veřpeĩ* ~ veřpiate, bet: *aĩnat* ~ eĩnate, *dãrọt* ~ dãrote, *dẽdat* ~ dẽdate, *dúodat* ~ dúodate, *gãnọt* ~ gãnote, *nẽšat* ~ nẽšate, *prãšọt* ~ prãšote, *skaĩtọt* ~ skaĩtote, *sůkat* ~ sùkate, *vãrọt* ~ vãrote; *dãvẹm̂* ~ dãvėme, *ẽjẹm̂* ~ ẽjome, *gulėjẹm̂* ~ gulėjome, *milėjẹm̂* ~ mylėjome, *nenurėjẹm̂* ~ nenorėjome, *nẽšẹm̂* ~ nẽšėme, *šlãvẹm̂* ~ šlãvėme, *tilėjẹm̂* ~ tylėjome; *áudẹĩ* ~ áudėte, *gãnẹĩ* ~ gãnėte, *kĩšẹĩ* ~ kišėte, *sůkẹĩ* ~ sùkėte, *vãrẹĩ* ~ vãrėte, bet: *dírbat* ~ dìrbote, *gůlat* ~ gùlote, *mãlat* ~ mãlote; *aĩsim̂* ~ eĩsime, *áusim̂* ~ áusime, *dir̂psim̂* ~ dìrpsime, *dróšim̂* ~ dróšime, *kalbėsim̂* ~ kalbėsime, *kiř̂sim̂* ~ kiřsime, *mẹ̃ksim̂* ~ mėgsime, *nẽšim̂* ~ nẽšime, *tilėsim̂* ~ tylėsime; *aĩsiĩ* ~ eĩsite, *áusiĩ* ~ áusite, *dúosiĩ* ~ dúosite, *gulėsiĩ* ~ gulėsite, *im̂siĩ* ~ im̂site, *mẽ̂ksiĩ* ~ mėgsite, *nẽšiĩ* ~ nẽšite, *stuvėsit* ~ stovėsite, *vâlgisiĩ* ~ válgysite, *veř̂psiĩ* ~ veřpsite; *gáutumim̂* 'gautume', *nẽštumim̂* 'neštume', *skůbitumim̂* 'skubintume', *veřptumim̂* 'verptume', *aĩtumiĩ* 'eitumėte', *áustumiĩ* 'austumėte'; *ganĩ̂tumiĩ* 'ganytumėte', *veřptumiĩ* 'verptumėte'; *bėkim̂* ~ bėkime, *nẽ̂škim̂* ~ nėškime, *ŝp̂réškim̂* ~ spręskime, *stuvėkim̂* ~ stovėkime, *tilėkim̂* ~ tylėkime, *žurėkim̂* ~ žiūrėkime; *aĩkiĩ* ~ eĩkite, *áuŝkiĩ* ~ áuskite, *gul̃kiĩ* ~ gulkite, *mẽ̂kŝkiĩ* ~ mėgzkite, *rẽkiĩ* ~ rėkite, *sůkiĩ* ~ sùkite, *stuvėkiĩ* ~ stovėkite, *tilėkit* ~ tylėkite.

Šiuose pavyzdžiuose (e poskyris) žodžio gale atsidūrusį priebalsį suminkštino ir nukritęs balsis, ir prieš jį esantysis. Tai rodo tie pavyzdžiai, kur galinis priebalsis, nukritus *e*, yra tariamas kietai, o gal tik apykiečiai (iš ausies tai nustatyti sunku), jei jis eina po užpakalinės eilės balsio (šiuo atveju priebalsio minkštumas visai nežymimas), pvz.: *gírdọm* ~ gìrdome, *nẽšat* ~ nešate, *mãlat* ~ malote, o taip pat ir visi būtojo dažninio laiko pavyzdžiai, pvz.: *bůdavọm* ~ bůdavome, *r̂ɔ̃ñgdavọm* ~ riñkdavome, *šůdavọm* ~ siůdavome, *veřbdavọm* ~ veřpdavome; *aĩdavọt* ~ eĩdavote, *kẽ̂bdavọt* ~ kėpdavote, *nẽ̂ždavọt* ~ nėšdavote, *válgidavọt* ~ válgydavote.

Galinio priebalsio suminkštėjimas daugelyje veiksmažodžių formų, greičiausiai, yra antrinis. Pirmiausia dėl galūnių trumpėjimo šioje tarmėje nukrito žodžio galo *e*. Dėl pastarojo įtakos galinis priebalsis buvo minkštas visais atvejais. Bet šis nukritimas, matyti, yra įvykęs palyginti seniai, galimas daiktas, kaip ir daugelyje kitų tarmių, ir per laiką vienais atvejais minimas priebalsis bus spėjęs sukietėti, o kitais — jis išliko minkštas. Galinis priebalsis galėjo sukietėti ir beveik visai sukietėjo, eidamas po užpakalinės eilės balsio, kuris, jei ir nebus (bet, greičiausiai, bus) prisidėjęs prie jo sukietinimo, tai bent nesudarė sąlygų

jam išlikti minkštam. Ir atvirkščiai, galinis priebalsis nesukietėjo tais atvejais, kai jis ėjo po priešakinės eilės ar supriešakinto balsio, kuris ir bus išsaugojęs šio priebalsio minkštumą. Taigi, šiuo atveju jau turime reikalą ne su regresyviuoju balsių veikimu, o su progresyviuoju, kuris, be abejo, yra naujesnis, ir, mūsų akimis žiūrint, laikytinas antriniu reiškiniu.

f) Balsis *e* (ir jo dvibalsiniai, tarmėje suvienabalsėję, junginiai) kartais yra nukritęs įvairių prieveiksmių, prieveiksminių ir kitų žodelių, garsažodžių galūnėje, palikdamas galinį priebalsį minkštą, pvz.: *àl̓* ~ alė, *bìl̓* ~ bìle, *bùr̓ bùr̓ bùr̓* ~ bùre 'avies šaukimas', *dėl̓* ~ dėl, *del̓kã* ~ dėlkõ, *del̓tã* ~ dėltõ, *kãdel̓* 'kodėl', *kõl̓, tõl̓, vėl̓, namiẽl̓* ‖ *namiẽle* 'namie', *pìl̓ pìl̓ pìl̓* < pile 'anties šaukimas', *pùr̃ pùr̃ pùr̃* 'vištos šaukimas', *šĩtol̓* ‖ *šĩtole* 'šitol', *zìl̓, zìl̓, zìl̓* < zile 'žąsies šaukimas'.

3. *i* nukritimas

Iš atviro žodžio galo balsis *i* nukrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *marĩ* ~ martì, *pàĩ* ~ patì, *áiš̃k* ~ áiški, *al̓kaɳ* ~ alkanì 'alkana', *baĩs̃* ~ baisì, *bráɳg̃* ~ brangi, *gàb* ~ gabì, *lĩg̃* ~ lýgi, *sóĩ* ~ sóti, *sraũɳ̃* ~ sraunì, *táɳ̃k* ~ tánki; *kintẽšuɳ̃ĩ* ~ kentėsianti, *nevažúošuɳ̃ĩ* ~ nevažiúosianti, *seĩguɳ̃ĩ* ~ seĩganti.

b) Vienaskaitos naudininko linksnyje, pvz.: *ãk̃*[10] ~ ãki 'akiai', *aũs̃* ~ aũsi 'ausiai', *áɳ̃ĩ* ~ ánti 'ančiai', *dũk̃teĩ* ~ dùkteri 'dukteriai', *nós̃* ~ nósi 'nosiai', *pìemeɳ̃* ~ pìemeni 'piemeniu', *rũdeɳ̃* ~ rùdeni 'rudeniui', *šir̃d* ~ širdi 'širdžiai', *žõs̃* ~ žąsi 'žąsiai'; padalyvių, kilusių iš naudininko, galūnėje, pvz.: *gẽ-r̃uɳ̃ĩ*[11] ~ gėriant, *stãtuɳ̃ĩ* ~ stãtant, *vérduɳ̃ĩ* ~ vérdant, *veĩk̃uɳ̃ĩ* ~ veĩkiant.

Minkštai yra tariamas ir galinis asmeninių bei sangrąžinio įvardžių priebalsis vienaskaitos naudininke, galininke ir įnagininke, pvz.: *maɳ̃* ‖ *máɳ̃* (ret.) < *mani*[12]; *màɳ̃* <*mane* ar *mani*[13], *tàṷ̃* < *tave* ar *tavi*, *sàṷ̃* < *save* ar *savi*; *sọ maɳ̃*[14], *tàṷ̃, sàṷ̃* 'su manimi, tavimi savimi'.

c) Vienaskaitos galininko linksnyje, pvz.: *ár̃kl̓* ~ árklį, *gaĩd̃* ~ gaĩdį, *gẽɳ̃* ~ gẽnį, *gómur̃* ~ gómurį, *jáuĩ* ~ jáutį, *kulũk̃* ~ kolũkį, *mẽd̃* ~ mẽdį, *mókiɳ̃* ~ mókinį, *peĩl̓* ~ peĩlį, *Veĩmbr̃* ~ Veĩmbrį (pavardė); *ãk̃* ~ ãkį, *aũs̃* ~ aũsį, *dũk̃-teĩ* ~ dùkterį, *nãk̃ĩ* ~ nãktį, *piĩr̃ĩ* ~ piĩrtį, *šir̃d* ~ širdį, *šũɳ̃* ~ šùnį; *dìdeĩl̓* ~ dìdelį, *medžiɳ̃* ~ medžiną, *muriɳ̃* ~ mūrinį.

Čia galinis *i* bus nukritęs, palyginti neseniai, nes minkštasis priebalsis *l, m, n, r, v*, atsidūręs viename skiemenyje su balsiu, kaip ir *e* nukritimo a, b atve-

[10] Paprastai, galinis *i* šiuo atveju tarmėje yra nukritęs, tačiau atskirais atvejais jis gali būti išlikęs, pvz.: *lig mĩrti, lig širdi* ir pan. Dar plg. šio straipsnio 7 išnašą.

[11] Žr. J. Endzelynas, GF, 414 §.

[12] Dėl kilmės plg. J. Endzelynas, GF, 301 §; J. Otrembskis, Gramatyka języka litewskiego (toliau — GrJL), 3, 308 §, Warszawa, 1956. Vienaskaitos naudininke šie įvardžiai yra kirčiuojami dvejopai: *máɳ̃, táũ, sáũ*, tačiau tarmei būdingesnė šiuo atveju yra tvirtagalė priegaidė, o tvirtapradė pradeda įsigalėti, greičiausiai, dėl lk įtakos.

[13] Dėl kilmės plg. J. Endzelynas, GF, 302 §; J. Otrembskis, GrJL, 3, 309 §.

[14] Iš kokių senesnių formų yra kilusios vienaskaitos įnagininko lytys, sunku pasakyti, tačiau jų galinio priebalsio minkštumas rodo, kad šių lyčių žodžio gale, kaip ir naudininko ar galininko atveju, yra nukritęs priešakinės eilės balsis, nes daugiau nėra kam jo minkštinti.

jais (plg. 171 psl.), nesudaro vieno glaudaus junginio—antrinio dvigarsio, o kiekvienas jų tariamas atskirai, plg. šio tomo 168 psl.

d) Vienaskaitos vietininko linksnyje (šio linksnio prieveiksmiuose), pvz.: *ɔ̃nk̃ŝi̇* ~ ankstì, *aĩ̃i̇* ~ artì, *tõ̜i̇* ~ tolì.

e) Vienaskaitos šauksmininko linksnyje, pvz.: *Jú̯r̃g̃* ~ Jùrgi, *Kãraį̃* ~ Kãroli[15].

f) Dviskaitos vardininko ir galininko linksnyje, pvz.: *dvi diẽñ̦* ~ dvi dienì, *dvi kàt̃i̇* ~ dvi katì, *dvi nedẽ̜i̇* ~ dvi neděli.

g) Daugiskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *bal̃i̇* ~ baltì, *geltóñ̦* ~ geltóni, *gèr̃* ~ gerì, *juõd̃* ~ juodì, *kanapẽ̜i̇* ~ kanapěti, *kir̃mel̃úoi̇* ~ kirmeliúoti, *màž̃* ~ mažì, *pràs̃i̇* ~ prastì, *raudóñ̦* ~ raudóni; *ketùr̃* ~ keturì, *peñk̃* ~ penkì, *sep̃tl̃ñ̦* ~ septynì, *šès̃* ~ šešì; *keĩ̃vèr̃* ~ ketverì, *šešèr̃* ~ šešerì, *viẽñ̦* ~ vienì; *kẹ̃i̇* ~ kitì, *kók̃* ~ kóki, *vẹ̃s̃* ~ visì; *išdaužl̃i̇* ~ išdaužýti, *iš̃kir̃št̃i̇* ~ iškirstì, *iš̃nèš̃i̇* išneštì, *neparmãtọñ̦* ~ neparmãtomi, *parsmaũk̃i̇* ~ parsmauktì, *p̂jaũnañ̦* ~ pjaunamì, *p̂rikal̃i̇* ~ prikaltì, *raũnañ̦* ~ raunamì, *sukraũi̇* ~ sukrautì.

i) Esamojo ir būsimojo laiko vienaskaitos antrajame asmenyje, pvz.: *aĩñ̦* ~ einì, *bẽg̃* ~ bẽgi, *dír̃b̃* ~ dìrbi, *kèl̃* ~ kelì, *kláuŝ* ~ kláusi, *per̃k̃* ~ perkì, *nèš̃* ~ nešì, *šók̃* ~ šóki, *tùr̃* ~ turì, *vèd̃* ~ vedì; *aĩ̃s̃* ~ eĩsi, *bũ̂s̃* ~ bũsi, *dír̃p̂s̃* ~ dìrpsi, *kél̃s̃* ~ kélsi, *mír̃s̃* ~ mìrsi, *nẽ̜s̃* ~ nèši, *padarl̃s̃* ~ padarýsi, *pamal̃s̃* ~ pamatýsi, *šók̃s̃* ~ šóksi, *vẽ̜s̃* ~ vèsi.

j) Bendraties galūnėje, pvz.: *áušit̃i̇* ~ áušyti, *bũ̂t̃i̇* ~ bũti, *daigl̃i̇* ~ daigýti, *dal̃i̇* ~ dalýti, *lódit̃i̇* ~ lódyti, *mẹ̜s̃i̇* ~ mèsti, *nẽ̜š̃i̇* ~ nèšti, *žódit̃i̇* ~ žiódyti, *trèk̃š̃telẽi̇* ~ trèkštelėti.

Visais iki šiol suminėtais *i* nukritimo atvejais galinis priebalsis suminkštėjo dėl balsio regresyvaus veikimo. Tai rodo ir atvejai, kai prieš minkštą galinį priebalsį eina užpakalinės eilės balsis.

k) Sangrąžinių veiksmažodžių dalelytėje *-si*, pvz.: (bendratyje) *juõk̃tis̃*, *kẽl̃tis̃*, *mũš̃tis̃* (dar žr. *i* iškritimo d atvejį, 178 psl.); (visų laikų ir nuosakų vienaskaitos pirmajame asmenyje) *juõk̃ɔs̃* ~ juokiuõsi[16], juokiaũsi, *praũš̃ɔs̃* ~ prausiuõsi, prausiaũsi; *nèš̃ɔs̃* ~ nešiaũsi, *vèž̃ɔs̃* ~ vežiaũsi; *juõk̃š̃ɔs̃* ~ juõksiuosi, *nẽš̃ɔs̃* ~ nèšiuosi, *vẽš̃ɔs̃* ~ vèšiuosi; *juõk̃č̃ɔs̃* ~ juõkčiausi, *praũš̃č̃ɔs̃* ~ praũsčiausi, bet: *dírbɔs* ~ dìrbuosi, dìrbausi, *mùšɔs* ~ mušuõsi; *juõgdavɔs* ~ juõkdavausi, *praũzdavɔs* ~ praũsdavausi; (visų laikų ir nuosakų vienaskaitos antrajame asmenyje) *juõkẽs̃* ~ juokiẽsi, juokeĩsi, *mùšẽs̃* ~ mušiẽsi, mušeĩsi, *praũsẽs̃* ~ prausiẽsi, prauseĩsi, praũsiesi, *sọ̃kẽs̃* ~ sukiẽsi, sukeĩsi, *vèž̃ẽs̃* ~ vežiẽsi, vežeĩsi; *juõk̃sẽs̃* ~ juõksiesi, *sũk̃sẽs̃* ~ sùksiesi; *juõktumẽs̃* ~ juõktumeisi, *praũstumẽs̃* ~ praũstumeisi; *skũbikiš̃* ~ skùbykis, *sáugukiš̃* ~ sáugokis, bet: *dírbɛs* ~ dìrbaisi; *juõgdavɛs* ~ juõkdavaisi, *máugdidavɛs* ~ máukdydavaisi 'maudydavaisi'; (visų laikų ir nuosakų daugiskaitos pirmajame asmenyje) *juõkemẽs̃* ~ juõkiamės, *mãtamẽs̃* ~ mãtomės, *juõkimẽs̃* ~ juõkėmės, juõkimės, *praũsimeš*

[15] Daugumas *ia*-kamienių daiktavardžių vienaskaitos šauksmininko linksnyje turi *iu* kamienui būdingą galūnę *-iau*, pvz.: *Merkel̃ɔ*~Merkeliau'Merkeli', *Martindič̃ɔ*~ Martináičiau 'Martinaiti'; tikroji *ia*-kamienių galūnė šiuo atveju retesnė.

[16] Tiriamojoje tarmėje, skirtingai nuo lk ir kitų tarmių, sangrąžinių veiksmažodžių esamojo laiko vienaskaitos I ir II asmens kirčiuota galūnė bus turejusi ne tvirtapradę, o tvirtagalę priegaidę. Tik tuo gali būti paaiškinamas kirčio atitraukimas į žodžio pradžios skiemenį. Tvirtagalė vietoj tvirtapradės galėjo atsirasti ir dėl metatonijos.

~ prausėmės, praũsimės, *nė̀ždavumė̂s* ~ nèšdavomės, *sùbdavumė̂s* ~ sùpdavomės; *juõksimė̂s* ~ juõksimės, *nė̀šimė̂s* ~ nèšimės; *juõktumimė̂s* 'juoktumės', *praũstumimė̂s* 'praustumės'; *milė́kimė̂s* ~ mylėkimės; *sáugukimė̂s* ~ sáugokimės; (visų laikų ir nuosakų daugiskaitos antrajame asmenyje) *juõketė̂s* ~ juõkiatės, *juõkitė̂s* ~ juõkėtės, juõkitės, *nė̃šatė̂s* ~ nėšatės, nėšitės ~ nėšėtės, *nė̀šitė̂s* ~ nèšitės, *vė̃žitė̂s* ~ vėžėtės, *vė̀šitė̂s* ~ vèšitės; *nė̀ždavutė̂s* ~ nèšdavotės, *sùbdavutė̂s* ~ sùpdavotės; *juõktumitė̂s* 'juoktumėtės', *sùptumitė̂s* 'suptumėtės'; *milė́kitė̂s* ~ mylėkitės, *sáugukitė̂s* ~ saugokitės; (visų laikų ir nuosakų trečiajame asmenyje) *dž̃aũgeš* ~ džiaũgiasi, *gir̃dže̊s* ~ gir̃džiasi 'girdisi', *juõkeš* ~ juõkiasi, *kė́ikeš* ~ kėikiasi, *kė̃leš* ~ kėliasi, *láidže̊s* ~ léidžiasi, *praũseš* ~ praũsiasi, *šiẽpeš* ~ šiẽpiasi 'skleidžiasi', *úodže̊s* ~ úodžiasi, *žerplė́ješ* ~ žerplėjasi 'žioruoja'; *maĩgės* ~ maĩgėsi 'sukosi', *mãtės* ~ mãtėsi, *nė̃šės* ~ nė̃šėsi, *vė̃dės* ~ vėdėsi; *kãpanusis* ~ kãpanosis 'baigsis, mirs', *nė̀šis* ~ nèšis, *vė̀sis* ~ vèsis, bet: *daũžas*[17] ~ daũžosi, *kraĩpas* ~ kraĩposi, *mãtas* ~ mãtosi, *purė̃nas* ~ purė̃nasi 'kutinėjasi', *spárdas* ~ spárdosi; *praũzdavọs* ~ praũsdavosi, *sùbdavọs* ~ sùpdavosi; *praũstus* ~ praũstųsi, *sùktus* ~ sùktųsi, *vė̀stus* ~ vèstųsi.

Šiuo atveju galinis priebalsis yra minkštas ne tiek dėl galinio *i* nukritimo, kiek dėl prieš priebalsį esančio priešakinės eilės balsio, kuris, nukritus galūniniam *i*, atsidūręs viename skiemenyje su suminkštintu priebalsiu ir šį priebalsį progresyviai veikdamas, išsaugojo jo minkštumą iki šiol. Kaip iš pavyzdžių matėme, tais atvejais, kur priebalsio minkštumo nėra kam saugoti (prieš priebalsį eina užpakalinės eilės balsis), priebalsis palaipsniui yra kietėjęs ir šiandien tariamas beveik kaip visai kietas.

Kad prieš galinį priebalsį einantis priešakinės eilės balsis iš tikrųjų minkštinamai bus paveikęs kalbamąjį priebalsį, rodo atvejai, kai kietas galinis priebalsis, po kurio niekas nėra nukritęs, dėl prieš jį esančio priešakinės eilės ar supriešakinto balsio progresyvaus veikimo irgi yra kiek apminkštėjęs, pvz.: *perẽs*[18], *sidẽs* ~ sėdẽs, *tupẽs*, *daĩ̯̃s* < *daris* ~ darỹs, *maĩ̯̃s* ~ matỹs, *vaĩ̯̃s* ~ varỹs, bet: *gulẽs* ~ gulẽs, *kalbẽs* ~ kalbẽs, *isigaruõs* ~ išsigaruõs, o dažnai tariamas ir visai minkštas.

4. Supriešakėjusio *u* nukritimas

Supriešakėjęs *u* tarmėje nukrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos naudininko linksnyje, pvz.: *árk̂l̂* ~ árkliu 'arkliui'[19], *b̂riẽd̂*[20] 'briedžiui', *gaĩd̂* 'gaidžiui', *jáuĩ̂* || *jáuč̂* 'jaučiui', *mẽd̂* 'medžiui', *šùn̂* 'šuniui', *vãg̃* 'vagiui', *vél̂n̂* 'velniui'; *Šarmáiĩ̂* 'Šarmaičiui'.

---

[17] Greta kieto šių formų galinio priebalsio tarmėje lygiagrečiai gal kiek rečiau, girdėtos formos su dar ne visai sukietėjusiu žodžio galu. Fonetinėje transkripcijoje tai neatsispindi.

[18] Minkštumas šiuo atveju yra palyginti nežymus, kaip ir 17 išnašoje kalbamuoju atveju, todėl jis ir nežymimas, tačiau galinis *s* pavyzdžiuose *tupẽs*, *ikr̃ọs* iš vienos pusės ir *gulẽs* iš kitos — tariamas skirtingai: pirmuoju atveju *s* yra jau minkštesnis, o antruoju — visai kietas.

[19] Plg. Z. Zinkevičius, *a(o)*- kamienių daiktavardžių vienaskaitos naudininkas. — „Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai", 5, 191, Vilnius, 1955.

[20] Dėl vienaskaitos naudininko formų *b̂riẽd̂*, *gaĩd̂*, *jáuĩ̂*... plg. dar šio straipsnio 170 psl. ir 6—7 išnašas.

b) Vienaskaitos galininko linksnyje, pvz.: *ámž̃* ~ ámžių, *leŝviñč̃* ~ liesviñčių 'eigulį', *skaĩč̃* ~ skaĩčių, *sõdž̃* ~ sõdžių 'kaimą', *Vĩlņ̃* ~ Vilnių.

c) Vienaskaitos įnagininko linksnyje, pvz.: *ãk̃meņ̃* ~ ãkmeniu, *árk̃ļ̃* ~ árkliu, *doñč̃* ~ dančiù, *gaĩd̃* || *gaĩdž̃* 'gaidžiu', *jáuĩ* || *jáuč̃* 'jaučiu', *kavaliẽr̃* ~ kavalieriù[21], *kósņ̃* ~ kąsniu, *leŝviñč̃* ~ liesvinčiù 'eiguliu', *lìžùv̂* ~ liežuviù, *peĩļ̃* ~ peiliù, *švèĩ* || *švèč̃* 'svečiu', *šo̧ņ̃* ~ šuniù; *bráñg̃* ~ brángiu, *gràž̃* ~ gražiù, *lĩg̃* ~ lýgiu, *vérduñč̃* ~ vérdančiu.

d) Dviskaitos vardininko ir galininko linksniuose, pvz.: *dọ gaĩd̃* || *gaĩdž̃* 'gaidžiu', *dọ k̂aušìņ̃* ~ du kiaušiniù, *dọ mẽneŝ* ~ du mẽnesiu, *dọ šo̧ņ̃* ~ du šuniù, *dọ tũkstuñĩ̂* || *tũkstuñč̃* 'du tūkstančiu'.

e) Esamojo ir būsimojo laiko vienaskaitos pirmajame asmenyje, pvz.: *gọ̀ļ̃* ~ guliù, *kláuŝ* ~ kláusiu, *praũŝ* ~ prausiù, praũsiu, *stóv̂ọ̃* ~ stóviu; *aĩš* ~ eĩsiu, *dír̂pŝ* ~ dírbsiu, *matĩ̂š* ~ matýsiu, *mír̂šš* ~ mìrsiu, *nẽš̃* ~ nèšiu, *šók̂š* ~ šóksiu.

Galinis priebalsis visais atvejais tariamas minkštai dėl nukritusio supriešakėjusio *u* regresyvaus veikimo.

II. Priebalsių minkštinimas, iškritus balsiui

Iškritus uždaro žodžio galo priešakinės eilės ar supriešakintam balsiui (pastebėta, kad tarmės žodžio gale gali iškristi priešakinės eilės balsiai *e*, *i*, retais atvejais *ė*, *o* (supriešakintas) ir supriešakinti *a*, *u*), minkštas žodžio kamiengalio priebalsis ar jų grupė atsiduria betarpiškai prie galinio priebalsio, ir visas naujasis priebalsių junginys pasidaro minkštas[22].

1. Supriešakėjusio *a* iškritimas

Supriešakėjęs *a* tarmėje iškrinta šiais atvejais:

a) vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *artójŝ*[23] ~ artójas, *élñŝ* ~ élnias, *ginéjŝ* ~ gynėjas, *kẽlŝ* ~ kẽlias, *kuléjŝ* ~ kūlėjas, *laidéjŝ* ~ leidėjas, *mukĩtujŝ* ~ mokýtojas, *p̂juvéjŝ* ~ piovėjas, *švẽčŝ* ~ svẽčias (plg. šio straipsnio 4 išnašą), *véjŝ* ~ vėjas, *vélñŝ* ~ vélnias; *baišáuŝš* ~ baisiáusias, *gulš̃čŝ* ~ gulščias, *péščŝ* ~ pėsčias, *stãčŝ* ~ stãčias, *žãlŝ* ~ žãlias.

b) Daugiskaitos galininko linksnyje, pvz.: *pàĩŝ* 'pačias' (plg. 6 ir 7 išnašą ir 170 psl.), *peñk̂š* ~ penkiàs, *stàĩŝ* 'stačias', *vaĩd̃š* 'valdžias', *žaĩš* ~ žaliàs, *žarẽjŝ* ~ žarijàs.

Abiejų atvejų pavyzdžiai rodo, kad iškritęs supriešakėjęs *a* suminkštino visą gale atsidūrusią priebalsių grupę.

---

[21] Tarmės *iu*-kam. daiktavardžiai vienaskaitos įnagininke turi *ia*-kam. galūnę.

[22] Prieš priešakinės eilės ar supriešakinto balsio iškritimą pats galinis priebalsis greičiausiai buvo tariamas minkštai, plg. 179—180 psl. esančius minkšto galinio priebalsio a, b, d atvejus.

[23] Pateikiamųjų žodžių iškritusysis balsis galėtų būti ir *i*, plg. vns. gal. formą *artój*^{i}~artóją, *véln*^{i}~velnią. Žodžiai su priesaga *-ėjas, -ojas* vienaskaitos kilmininke greta savo kamieno galūnės (*artóje*~artójo, *mukĩtuje*~mokytojo) rečiau sutinkami su *iu*-kamienių būdinga galūne (*artójọs̃*~artójaus, *mukĩtujọs̃*~mokýtojaus).

2. *e* iškritimas

Uždaro žodžio galo *e* tarmėje iškrinta, pvz.: *ãpuš̂s* ~ ẽpušes, *kár̃vs* ~ kárves, *kàt̂s*~katès, *pél̃ks*~pélkes, *piř̃štiñs*~piřštines, *rõg̃s*~rogès, bet: *pèls* < *pelas*~pelès.

Vadinasi, galinių priebalsių grupė čia minkštai tariama dėl iškritusio *e*. Pavyzdys *pèls* rodo, kad šioje tarmėje *l* sukietėjo anksčiau, negu iškrito žodžio galo *e*.

3. *i* iškritimas

Uždarame žodžio gale *i*(*y*) iškrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: (*ia*-kam. daiktavardžių) *bról̂s* ~ brólis, *brìed̂s* ~ bríedis, *dàg̃s* ~ dagỹs, *aĩgast̂s* ~ eĩgastis 'eisena', *èšer̃s* ~ ešerỹs, *èž̃s* ~ ežỹs, *gaĩd̃s* 'gaidys'[24], *gaĩlašt̂s* ~ gaĩlestis, *geĩñs* 'geinys, piemenų žaidimo lazda', *gèñs* ~ genỹs, *glẽb̃s* 'glėbis', *jáut̂s* ~ jáutis, *kĩšk̃s* ~ kìškis, *k̃viẽt̂s* 'kvietys' (plg. šio straipsnio 4 išnašą), *liž̃dẽl̂s* ~ lizdẽlis, *lõp̃š̃s* ~ lopšỹs, *mẽd̃s* ~ mẽdis, *miẽž̃s* 'miežis', *naujĩškaul̂s* ~ naujìskaulis 'navikaulis', *pùzgegutuit̂s* ~ pùsgegutuitis 'gegužiukas paauglys', *pasúol̂s* ~ pasúolis, *paklúoñs* ~ paklúonis, *pakrujiẽt̂s* ~ pakruojiẽtis, *pempúit̂s* ~ pempúitis 'pempiukas', *piř̃šl̃s* 'piršlys', *rãtluñk̃s* ~ rãtlankis, *raguõl̂s* ~ raguõlis 'pyrago kepalas', *šp̂rìñd̃s* ~ sprìndis, *šunĩt̂s* ~ šunýtis, *úoš̃s* ~ úosis, *užúov̂s* ~ užúovis 'užuovėja', *žv̂irblúit̂s* ~ žvirblúitis 'žvirbliukas'; (*ia*-kam. tikrinių žodžių — vietovardžių ir asmenvardžių) *Aukštàse beř̂žinẽl̂s* ~ Aukštàsai beržynẽlis (miškelis prie Lauksodžio), *Bérž̂talˆs* ~ Béržtalis (upelis), *Cãř̂kel̂s* ~ Cãrkelis (kelias iš Gelčių į Lauksodį), *Dagĩ̂lu kal̂nẽl̂s* ~ Dagìlių kalnẽlis (kalnelis prie Lauksodžio), *Degĩ̂mu ĝ̂r̃õv̂s* ~ Degìmų griõvis (Beržtalio intakas), *Gataũčkel̂s* ~ Gataũčkelis (kelias iš vieškelio į Gataučių k.), *Gum̃bakal̂ñs* ~ Gumbakalnis (gelmė Beržtalyje prie Stegvilių kaimo), *Jõna Póželes kal̂nẽl̂s* ~ Jõno Póželės kalnẽlis (kalnelis Stegvilių miške, Jono Poželės rėžyje), *Kal̂nĩ̂ñs Pózel* ~ Kalnìnis Póželė (Póželė, gyvenęs Stegvilių k. ant kalnelio), *Kem̂sr̂ĩnės ĝ̂r̃õv̂s* ~ Kemsrìnės griõvis (stovintis vanduo Stegvilių lauke), *Keř̃k̃šn̂s* ~ Kerkšnis (upelis prie Stegvilių k. ir miško), *Kũk̃miš̃k̃s* ~ Kũkmiškis (250 ha miškas tarp Kũkų ir Diržių k.), *Kũkel̂s* ~ Kũkkelis (kelias iš Lauksodžio į Pašvitinį), *Maĩg̃s* ~ Maĩgis (šuns vardas), *Naujĩ̂kel̂s* ~ Naujikelis (XIX a. pabaigoje ištiestas kelias iš Gataučių per Stegvilius), *Padẽgel̂s ózals* ~ Padegėlis ąžuolas (vieta Stegvilių miške), *Pakel̂ũns pakumpnõs̃* ~ Pakeliũnas Pakumpnõsis (Pakeliūnas su kumpa nosimi), *Palíepkal̂ñs* ~ Palíepkalnis (vieta Stegvilių miške), *Pũdel̂s* ~ Pũdelis (šuns vardas), *Ragãñkel̂s* ~ Ragãnkelis (kelias iš Gataučių į Diržius), *Raiñúl̂s* ~ Rainiùtis (katino vardas), *Sár̃ĝs* ~ Sárgis (šuns vardas), *Saĩr̃t̂s* ~ Saĩrtis (arklio vardas), *Sĩr̃ũk̃šs̃* ~ Striùkšis (30 ha miškas tarp Gelčių k. ir Lauksodžio), *Sp̂jaudĩ̂k̃l̃s Rũd̃s* ~ Spiaudiklis Rùdis (Rudis, kuris kalbėdamas spiaudydavosi), *Tiẽšk̃el̂s* ~ Tiẽškelis (kelias iš Gelčių k. į Lauksodžio dvarą), *Trikúkal̂ñs* ~ Trikùkalnis (vieta Stegvilių miške), *Ver̃ĝĩ̂kel̂s* ~ Vergikelis (kelias Stegvilių k. pakraščiu), *Vĩl̃kel̂s* ~ Vĩlkelis (kelias per Stegvilių k.); (*i*-kam. daiktavardžių) *añt̂s* ~ ántis, *àk̃s* ~ akìs, *aũš̃s* ~

[24] Tarmėje kartais sunku susekti, ar dviskiemenių *ia*-kamienių daiktavardžių vienaskaitos vardininko forma kirtį bus turėjusi šaknyje, ar galūnėje. Tokiu atveju tarminė lytis į lk neatstatoma, o pasitenkinama tik jos reikšmės aiškinimu.

ausìs, *bìt̂ŝ* ~ bitìs, *debèŝŝ* ~ debesìs, *doñt̂ŝ* ~ dantìs, *klét̂ŝ* ~ klétis, *króŝn̥ŝ* ~ krósnis, *mọ̀ŝŝ* ~ musìs 'musė', *nàk̂t̂ŝ* ~ naktìs, *nóŝŝ* ~ nósis, *pãžar̂ŝt̂ŝ* ~ pãžarstis 'pažastis', *ŝmil̃t̂ŝ* ~ smiltìs, *šir̃d̂ŝ* ~ širdìs, *tóŝŝ* ~ tóšis, *vàĝŝ* ~ vagìs, *žõŝŝ* ~ žąsìs, (būdvardžių) *brañgė̂ŝn̥ŝ* ~ brangèsnis, *dìdel̂ŝ* ~ dìdelis, *gerė̂ŝn̥ŝ* ~ gerèsnis, *gražė̂ŝn̥ŝ* ~ gražèsnis, *p̂rikšutìñŝ* ~ priekšutìnis 'priekinis', (dalyvių) *gãleñt̂ŝ* ~ gãliantis (plg. šio straipsnio 8 išnašą), *mìrštuñt̂ŝ* ~ mìrštantis, *nóreñt̂ŝ* ~ nóriantis, *spáudž̃uñt̂ŝ* ~ spáudžiantis 'žemo slėgimo' (apie orą).

b) Daugiskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *ãk̂ŝ* ~ ãkys, *áñt̂ŝ* ~ ántys, *aũŝŝ* ~ aũsys, *dẽbeŝŝ* ~ dẽbesys, *doñt̂ŝ*[25] ~ dañtys, *dúr̂ŝ* ~ dùrys, *klét̂ŝ* ~ klétys, *píemeñŝ* ~ píemenys, *šúñŝ* ~ šùnys, *vil̃ñŝ* ~ vil̃nys.

c) Daugiskaitos galininko linksnyje, pvz.: *àk̂ŝ* ~ akìs, *auŝŝ* ~ ausìs, *nàk̂t̂ŝ* ~ naktìs, *vàĝŝ* ~ vagìs, vagiùs (plg. *u* iškritimo b atvejį); *devt̃ñŝ* ~ devýnis, *peñk̂ŝ* ~ penkìs, *šèš̂ŝ* ~ šešìs. Visais šiais atvejais žodžio gale esančių priebalsių grupę bus suminkštinęs iškritęs *i*.

d) Sangrąžinių veiksmažodžių bendratyje, pvz.: *juõk̂t̂ŝ* ~ juõktis, *klaust̃t̂ŝ* ~ klausýtis, *máuĝdit̂ŝ* ~ máukdytis 'maudytis', *šukúot̂ŝ* ~ šukúotis. Šiuo atveju balsio *i* iškritimas yra antrinis ir kiek vėlesnis reiškinys. Šių pavyzdžių žodžio gale pirmiausia nukrito galinis *i* (plg. *i* nukritimo k atvejį, 174 psl.), pvz., *juõktisī* > *juõktiŝ*, o tik paskui žodžio galas dar sutrumpėjo: iškrito ir *i*, pvz., *juõk̂t̂iŝ* > *juõk̂t̂ŝ*. Šalia antriniu keliu sutrumpėjusių formų tarmėje dažnesnės formos su šiuo *i*.

4. Supriešakėjusio *u* iškritimas

Supriešakėjęs *u* tarmėje iškrinta šiais atvejais:

a) Vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *ám̂ž̂ŝ* ~ ámžius, *Dẽreš̂ŝ* ~ Dẽrešius (žilo arklio vardas), *leŝviñt̂ŝ* || *leŝviñč̂ŝ* (plg. šio tomo 170 psl. ir 6—7 išnašą) 'liesvinčius', *liṇaraũč̂ŝ* ~ linaraũčius 'linų rovimo laikas', *mer̃ĝŝ* ~ mer̃gius 'mergininkas', *pavõjŝ* ~ pavõjus[26], *pẽč̂ŝ* ~ pẽčius, *skaĩč̂ŝ* ~ skaĩčius, *sõdž̂ŝ* ~ sõdžius, *vasarójŝ* ~ vasarójus; *nusirãš̂k̂ŝ* ~ nusirãškiusi, *pasãk̂ŝ* ~ pasãkiusi.

Pastarųjų dviejų pavyzdžių galinis supriešakėjęs *u*, kaip ir *i* iškritimo d atveju, yra iškritęs antriniu keliu: pirmiausia nukrito galūnėje buvęs *i*, o tik vėliau — žodžio galas dar labiau sutrumpėjo — iškrito ir *u*. Vadinasi, čia *u* iškrito palyginti ne taip seniai.

b) Daugiskaitos galininko linksnyje, pvz.: *b̂ríed̂ŝ* 'briedžius' (plg. 170 psl. ir 7 išnašą), *doñč̂ŝ* ~ dančiùs, *èž̂ŝ* ~ ežiùs, *gaĩd̂ŝ* 'gaidžius', *glẽb̂ŝ* ~ glėbiùs, *iáut̂ŝ* 'jaučius', *kìš̂k̂ŝ* ~ kiškiùs, *mèd̂ŝ* 'medžius', *padaĩk̂š̂l̥ŝ* ~ padaikšliùs 'padaigas', *peĩl̂ŝ* ~ peiliùs, *ŝp̂ríñd̂ŝ* 'sprindžius', *siratúit̂ŝ* 'siratuičius, našlaičius', *stàt̂ŝ* || *stàč̂ŝ* 'stačius', *ŝvèt̂ŝ* || *ŝvèč̂ŝ* 'svečius', *tũkstuñt̂ŝ* 'tūkstančius', *varnúit̂ŝ* 'varnuičius, varniukus', *žirgúit̂ŝ* 'žirguičius, žirginius'; *áiš̂k̂ŝ* ~ áiškius, *bráñĝŝ* ~ brángius, *gràž̂ŝ* ~ gražiùs, *sũr̂ŝ* ~ sũrius; *ger̂áuŝŝ* ~ geriáusius, *mažèŝn̥ŝ* ~ mažesniùs, *savúoŝŝ* ~ savúosius; *aštúoner̂ŝ* ~ aštúonerius, *sep̂tt̃ner̂ŝ* ~ septýnerius.

---

[25] Vyriškos giminės *i*-kam. daiktavardžiai daugiskaitos vardininke greta savo kamieno galūnės yra sutinkami ir su *ia*-kam. būdinga galūne, pvz.: *doñčė*~dančiaĩ, *vàgė*~vagiaĩ.

[26] Priesagos *-ojus* dariniai šalia savo kamieno galūnės vienaskaitos kilmininke rečiau sutinkami ir su *ia*-kam. galūne: *pavõje*~pavõjo, *vasaróje*~vasarójo, plg. dar 23 išnašą.

5. *ė* iškritimas

ė tiriamojoje tarmėje iškrinta tik retais atvejais vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko linksniuose, pvz.: *Aĩk̂š̂t̂ŝ* ~ Aĩkštės (Stegvilių miško pietrytinė dalis, kur ganydavo avis), *kár̂v̂ŝ* ~ kárvės, *kãt̂ŝ* ~ kãtės, *šãk̂ŝ* ~ šãkės (plg. žemiau b atvejį).

6. Supriešakėjusio *o* iškritimas

Supriešakėjęs *o* tarmėje taip pat labai retais atvejais iškrinta vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *kójŝ* ~ kójos, *trõš̂ŝ* ~ trą̃šios, tačiau šalia jų daug dažniau yra vartojamos sveikosios lytys: *kójǫŝ*, *trõš̂ǫŝ* (plg. žemiau b atvejį).

III. Galinio priebalsio minkštinimas nesutrumpėjusiame žodžio gale

Yra tarmėje ir trečias žodžio galo priebalsių minkštinimas, atsiradęs grynai dėl prieš priebalsį esančio priešakinės eilės ar supriešakinto balsio kaltės. Tokie atvejai tarmėje nėra gausūs, bet pasitaiko:

a) Dalyvių vienaskaitos vardininko linksnyje, pvz.: *bů́vęŝ* ~ bùvęs, *gir̂dḗjęŝ* ~ girdḗjęs, *išẽmęŝ* ~ išẽmęs, *iš̂p̂lẽręŝ* ~ išklẽręs 'išsklidęs', *mãtęŝ* ~ mãtęs, *nuk̂l̂ů́kęŝ* ~ nukliùkęs 'iškvaišęs', *p̂riliñkęŝ* ~ priliñkęs 'prijaučiantis', *sakī́davęŝ* ~ sakýdavęs, *šíl̂didavęŝ* ~ šìldydavęs, *žadḗŝaŝ* ~ žadḗsiąs, bet: *pražī́lɛs* ~ pražìlęs, *kãlɛs* ~ kãlęs.

b) Vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko linksniuose, pvz.: *akḗč̂ǫŝ* ~ akḗčios, *àkęŝ* ~ akiẽs, *apàč̂ǫŝ* ~ apačiõs, *báimęŝ* ~ báimės, *dal̃gęŝ* ~ dal̃gės, *darbãdinęŝ* ~ darbãdienės 'darbadienio, darbadieniai', *dil̂gī́nęŝ* 'dilgėlės', *draũgęŝ* 'draugystės', *d̂rèvęŝ* ~ drevẽs, *dúl̂kęŝ* ~ dùlkės, *Gaĩgalinęŝ* ~ Gaĩgalienės, *gaspadõr̂ɔŝ* ~ gaspadõriaus, *gelàžęŝ* ~ geležiẽs, *givatiẽnęŝ* ~ gyvatiẽnės 'gyvačių antpilo', *ĝrī́č̂ǫŝ* ~ grỹčios, *ĝriñdęŝ* ~ griñdės 'sagtelės', *kàtęŝ* ~ katẽs, *káugęŝ* ~ káugės 'kupečio, kupečiai', *klḗtęŝ* ~ klḗties, *kójǫŝ* ~ kójos, *k̂rẽĝž̂dęŝ* ~ krẽgždės, *k̂rẽŝnęŝ* 'trešnės', *kuñt̂rī́bęŝ* ~ kantrýbės, *kũtęŝ* 'tvarto, tvartai', *lɔñkęŝ* ~ lañkės 'pavažos', *pẽč̂ɔŝ* ~ pẽčiaus, *pém̂pęŝ*, *pū́ravitęŝ* ~ pū́ravietės '12,5 aro', *raudunī́kęŝ* ~ raudonìkės 'raudonviršio, raudonviršiai', *silkúitęŝ* 'silkelės', *šál̂t̂mitęŝ* ~ šáltmėtės, *šùnęŝ* 'šuns', *val̃dž̂ǫŝ* ~ val̃džios, valdžiõs, *vir̃bęŝ* 'sueigos, susirinkimo', *žarī́jǫŝ*, *žẽmugęŝ* ~ žẽmuogės, *žiẽvęŝ* ~ žiẽvės, žievẽs; *d̂vẽjǫŝ*, *gaĩž̂ǫŝ* ~ gaĩžios, gaižiõs, *gràž̂ǫŝ* ~ gražiõs, *kẽtur̂ǫŝ* ~ kẽturios, *mažę̂ŝñęŝ*, *mažů́tęŝ* ~ mažiùtės, *naũjǫŝ* ~ naũjos, naujõs, *pàč̂ǫŝ* ~ pačiõs, *peñk̂ǫŝ* ~ peñkios, *parvaž̂ãvuŝǫŝ* ~ parvažiãvusios, *spů́ręŝ* ~ spùrės 'papurusios, apiplyšusios' (kalbant apie vieną žąsų veislę), *šur̃k̂š̂č̂ǫŝ* ~ šiur̃kščios, šiurkščiõs, *tiẽŝǫŝ* ~ tiẽsios, tiesiõs, *tók̂ǫŝ* ~ tókios, *trãp̂ñǫŝ* ~ trãpnios 'trapios', *trõš̂ǫŝ* ~ trą̃šios, trąšiõs, bet: *bar̃zdǫs* ~ bar̃zdos, barzdõs, *gẽrǫs*, *kruõpǫs*, *pī́ktǫs*, *rī́pkǫs*, *spal̃vǫs* ~ spal̃vos, spalvõs, *šãkǫs*, *vištǫs*, *úogǫs*.

Galinis priebalsis minkštai tariamas ir asmeninių bei sangrąžinių įvardžių vienaskaitos kilmininke, pvz.: *mànęŝ* ~ manę̃s, *tàvęŝ* ~ tavę̃s, *sàvęŝ* ~ savę̃s.

c) Vienaskaitos naudininko linksnyje[27], pvz.: *sótajeñ*, *stórajeñ*, bet *brángam*[28] 'brangiam', *pìgam*[29] 'pigiam', *sótam* 'sočiam'.

d) Daugiskaitos įnagininko linksnyje, pvz.: *ančakẽlės* 'antakėliais', *bríedžės* ~ bríedžiais, *gaĩdžės* ~ gaidžiais, *jáučės* ~ jáučiais, *kaušìnės* ~ kiaušiniais, *kraũjės* ~ kraujais, *mẽdžės* ~ mẽdžiais, *mólės* ~ móliais, *peĩlės* ~ peĩliais, *spaĩglės* ~ spaĩgliais 'padaigomis', *švèčės* ~ svečiais, *tačkẽlės* 'taškeliais, šlakeliais', *táñkės* ~ tánkiais, bet: *balìtes* ~ baltais, *juõdes* ~ juodais, *plaũkes* ~ plaukais, *žìłes* ~ žilais.

e) Dviskaitos formų, tarmėje vartojamų vietoje daugiskaitos, naudininke ir įnagininke, pvz.: *arklèm* ~ arkliam, *aũsim* ~ ausim, *bríedžėm* ~ bríedžiam, *gaĩdžėm* ~ gaidžiam, *jáučėm* ~ jáučiam, *kárvėm* ~ kárvėm, *kàtėm* ~ katėm, *klúmpėm* ~ klùmpėm, *marčiõm* ~ marčiõm, *lãpėm* ~ lãpėm, *pačiõm* ~ pačiõm, *pémpėm* ~ pémpėm, *rõgėm* ~ rõgėm, *naktim* ~ naktim, *švèčėm* ~ svečiam, bet: *avẽlem* ~ avẽlėm 'avim', *galvom* ~ galvõm, *gìvom* ~ gyvõm, *jurginem* ~ jurginam, *nõtom* 'gaidoms, gaidomis', *õškom* ~ ožkõm, *vaĩkem* 'vaikam', *vìrem* 'vyram', *žiẽdem* 'žiedam'.

Visų čia nurodytų atvejų galinį priebalsį yra progresyviai paveikęs prieš einantis priešakinės eilės ar supriešakėjęs balsis. Jei prieš galinį priebalsį eina užpakalinės eilės ar suužpakalėjęs balsis, kaip pateiktieji pavyzdžiai rodo, galinis priebalsis visada kietas.

СВЯЗЬ СМЯГЧЕНИЯ СОГЛАСНЫХ С СОКРАЩЕНИЕМ КОНЦА СЛОВА В СТЕГВИЛЬСКОМ ГОВОРЕ

Е. И. ГРИНАВЕЦКЕНЕ

Резюме

Стегвильский говор находится в северной части Литовской ССР (недалеко от латышской границы, в Пакруойском районе) и принадлежит к наречию восточных аукштайтов понтининков с полной оттяжкой

---

[27] Į poskyrį „Galinio priebalsio minkštėjimas nesutrumpėjusiame žodžio gale" vienaskaitos naudininkas ir dviskaitos (daugiskaitos) naudininkas ir įnagininkas dedami todėl, kad buvę nukritę jų galūniniai balsiai ar dvibalsiai nedaro jokios įtakos galiniam priebalsiui. Kartais (dviskaitos naudininko ir įnagininko atveju) ir sunku atsekti, koks balsis žodžio gale yra buvęs. Be galinių balsių šie linksniai yra vartojami ir lk (plg. 2 išnašą).

[28] Tarmės *u-kam*, būdvardžiai dažniausiai yra perėję į *a* kamieną: *bránga* 'brangaus', brángam 'brangiam', *brángo* 'brangų', *bráñg* 'brangūs', nors vienaskaitos kilmininke ir daugiskaitos vardininke kartais gali būti pasakomi ir su *u* kamieno galūne: *saldus*~saldaũs, *saldus*~saldũs.

[29] Tais atvejais, kai tiriamosios tarmės būdvardžiai, skaitvardžiai, įvardžiai vienaskaitos naudininke, o daiktavardžiai — daugiskaitos (dviskaitos) naudininke yra kirčiuojami galūnėje, skirtingai nuo lk jie turi ne tvirtapradę, o tvirtagalę priegaidę. Tokių formų kirtis iš galinio skiemens dažniausiai yra atitraukiamas į šaknį, tačiau, šalia jų, lygiagrečiai sutinkamos formos su neatitrauktu kirčiu, pvz.: *pigam* || *pigam̃* 'pigiam', *pir̃mam* || *pirmam̃*, *kàtram* || *katram̃* 'katram'.

ударения. В этом говоре наблюдается сильное сокращение конца слова и с ним связанное смягчение конечных согласных, отличное от литературного языка и многих других литовских говоров. В данной статье анализируется такое смягчение согласных, устанавливаются, группируются и обобщаются отдельные случаи его проявления, выясняются причины такого смягчения.

В исследуемом говоре прежде всего в некоторых случаях смягчаются согласные издавна находящиеся в конце слова. Из приведенных многочисленных примеров видно, что причиной смягчения такого согласного является гласный звук переднего ряда или гласный звук, продвинутый вперед, стоящий перед ним. В говоре наблюдаются следующие случаи такого смягчения конечных согласных: 1. в именительном падеже единственного числа (в причастиях), напр.: *bů̃vęŝ* (литер. яз. bùvęs) 'бывший', *mãtęŝ* (литер. яз. mãtęs) 'выдевший', *sãkęŝ* (литер. яз. *sãkęs*) 'сказавший'; 2. в родительном падеже единственного числа и в именительном падеже множественного числа, напр.: *k̂r̂ẽĝẑd̂ęŝ* (литер. яз. krẽgždės) 'ласточки', *gràẑǫŝ* (литер. яз. gražiõs) 'красивой, хорошой', *grãẑǫŝ* (литер. яз. grãžios) 'красивые, хорошие'; 3. в творительном падеже множественного числа, напр.: *ar̃k̂lėŝ* (литер. яз. arkliaĩs) 'лошадьми', *peĩlėŝ* (литер. яз. peĩliais) 'ножами', *ẑvír̂blėŝ* (литер. яз. žvìrbliais) 'воробьями'.

В тех случаях, когда перед таким согласным стоит гласный заднего ряда или гласный, отодвинутый назад, согласный произносится твердо, напр. *pražı̂lɛs* (литер. яз. pražìlęs) 'оседевший', *mer̃gǫs* (литер. яз. mergõs) 'девушки, род. пад. ед. ч.', *vaĩkɛs* (литер. яз. vaikaĩs) 'детьми' и др.

Таким образом, в говоре обнаруженные случаи смягчения конечных согласных в статье объясняются прогрессивным влиянием гласных переднего ряда или гласных, продвинутых вперед, стоящих перед ними.

В говоре мягко произносятся также и согласные основы слова, оказавшиеся в окончании вследствие сокращения конца слова. Согласные основы слова в исследуемом говоре появляются в конце слова в результате отпадения и выпадения конечных гласных. Согласные, оказавшиеся в конце слова, мягкими бывают лишь тогда, когда отпадает или выпадает гласный звук переднего ряда или гласный звук, продвинутый вперед. В остальных же случаях согласные произносятся твердо.

Установлено, что смягченные согласные встречаются в конце слова в следующих случаях:

1. При отпадении и при выпадении продвинутого вперед гласного *a*, напр.: *žàl̂* (литер. яз. žalià) 'зеленая, с зеленой'; *ŝvẽč̂* (литер. яз. svẽčią) 'гостя, вин. п. ед. ч.'; *áudẑ* (литер. яз. áudžia) 'ткет, ткут'; *vél̂n̂ŝ* (литер. яз. vélnias) 'черт'; *žàl̂ŝ* (литер. яз. žaliàs) 'зеленые, вин. пад. мн. ч.';

2. При отпадении и при выпадении гласного е, напр.: *kár̂v̥̂* (литер. яз. kárvę, kárve) 'корову, с коровой, корова, зв. пад. ед. ч.', *Al̂ů̂t̂* (литер. яз. Eliùte) 'Аленушка, зв. пад. ед. ч.', *šaũkem̂* (литер. яз. šaũkiame) 'зовем, кричим', *šaũket̂* (литер. яз. šaũkiate) 'зовете, кричите', *ẽjęm̂* (литер. яз. ẽjome) 'мы шли', *aĩsit̂* (литер. яз. eĩsite) 'вы пойдете', *aĩtumim̂* (литер. яз. eĩtume)

'мы шли бы', *aĩkiĩ* (литер. яз. eĩkite) 'идите', но: *dìrbam* (литер. яз. dìrbame) 'работаем', *mãlat* < *mãlote* (литер. яз. mãlėte) 'вы молотили', *aĩdavọm* (литер. яз. eĩdavome) 'мы часто ходили'; *kárvȏs* (литер. яз. kárves) 'коров, вин. пад. мн. ч.'

3. При отпадении и при выпадении гласного *i* (*y*), напр.: *marĩ* (литер. яз. martì) 'сноха', *šir̃d* < širdi (более древнее окончание, чем в литер. яз.: šìrdžiai) 'сердцу', *Jùrg̃* (литер. яз. Jùrgi) 'Юрий, зв. пад. ед. ч.', *dž̃aũgeš* (литер. яз. džiaũgiasi) 'он, она радуется, они радуются', *juõk̃oš* (литер. яз. juokiúosi, juokiaũsi) 'я смеюсь, смеялся, смеялась', *praũšč̃oš* (литер. яз. praũsčiausi) 'я умывался, умывалась бы'; *arĩkl̃š* (литер. яз. arklỹs) 'лошадь', *aũšš* (литер. яз. aũsys, ausìs) 'уши, ухо'.

4. При отпадении и при выпадении продвинутого вперед гласного *u*, напр. *švẽč̃* < *svẽčiu* (литер. яз. svẽčiui) 'гостю', *švèč̃* (литер. яз. svečiù) 'с гостем', *sůk̃čš* (литер. яз. sùkčius) 'обманщик'.

5. В редких случаях при выпадении гласного переднего ряда *ė* и продвинутого вперед гласного o, напр.: *kãĩš* (литер. яз. kãtės) 'кошки', *šãk̃š* (литер. яз. šãkės) 'вилы', *kójš* (литер. яз. kójos) 'ноги', *grãž̃š* (литер. яз. grãžios) 'красивые, хорошие', но чаще всего эти гласные сохраняются: *kãtẹš* 'кошки', *kójọš* 'ноги'.

При отпадении всех упомянутых гласных звуков, как показывают приведенные примеры, не всегда смягченные согласные основы слова, оказавшиеся в конце слова, произносятся одинаково: иногда они мягкие, а иногда твердые. Их качество прежде всего обусловливают перед ними стоящий гласный звук. Если этот звук заднего ряда или отодвинутый назад, согласный произносится твердо, а если этот гласный переднего ряда или продвинутый вперед, согласный произносится мягко.

Из сказанного делается вывод, что смягчение конечных согласных зависит не только от отпавшего гласного, но и от перед ним стоящего. Значит, в указанном случае мягкость согласного не только регрессивная, но и прогрессивная. Такое смягчение согласных, по мнению автора, вторичное. После отпадения конечного гласного, конечный согласный вначале был мягким во всех случаях. Следовательно, он одинаково был мягким и в словах типа aĩnam̃, nẽšat̃ 'мы идем, вы несете', и в словах типа šẽrem̃, šẽret̃ 'мы кормим, вы кормите'. В тех случаях, когда перед мягким конечным согласным стоял гласный заднего ряда и не было условий сохранять его мягкость, он постепенно становился твердым и совсем отвердел. А в тех случаях, когда перед ним стоял гласный переднего ряда, охранявший его мягкость, эта мягкость конечного согласного в исследуемом говоре сохранилась до наших дней.

При выпадении всех упомянутых гласных, смягченный согласный (или их группа), оказавшийся в конце слова, является не один: к нему присоединяется конечный согласный (в статье делается предположение, что он до выпадения гласного тоже произносился мягко), стоявший после выпавшего гласного переднего ряда или гласного, продвинутого вперед, и вся такая группа согласных произносится мягко (в том числе и согласные g, k).

Каждый мягкий (а также и твердый) согласный конца слова произносится отчетливо, совсем отдельно и не имеет оттенка другого, рядом стоящего, согласного, т. е. не влияет один на другой. Поэтому, создается впечатление, что такой согласный произносится длиннее, чем в другой позиции или в других говорах, сокращающих конец слова. Иногда кажется, что между такими согласными (особенно между l, m, n, r) сохранились некоторые остатки исчезнувшего гласного звука.

Если в конце слова встречаются согласные, тождественные по звонкости, но различные по месту образования (напр.: š и s или ž и s), то они оба произносятся совсем отдельно, напр.: *veř̃s̃s̃* (литер. яз. veršis) 'теленок', *õž̃s̃* (литер. яз. ožỹs) 'козел'. При встрече согласных, различных по звонкости и по месту образования (напр.: *t* и *s* или *d* и *s*), не создается аффрикаты, как следовало бы ожидать, а каждый из согласных произносится с характерной ему звонкостью или глухостью, напр.: *gaĩd̃s̃* (литер. яз. gaidỹs) 'петух', *doñt̃s̃* (литер. яз. dantìs) 'зуб', ср. примеры других говоров: *læc* < *lẽds* (литер. яз. lẽdas) 'лед', kóc < *kóts* (литер. яз. kótas) 'ручка'. При встрече двух совсем одинаковых мягких согласных, тоже каждый из них произносится совсем отдельно, напр.: *aũs̃s̃* (литер. яз. ausìs, aũsys) 'ухо, уши'. Если в конце слова в одном слоге встречаются гласный звук и согласный l, m, n, r, то они не образуют, как следовало бы ожидать, вторичного дифтонгического сочетания, а каждый из компонентов произносится отдельно и самостоятельно: ударение, как правило, свойственно только одному первому компоненту, а второй компонент (согласный) часто выступает как слоговой, напр.: *nàn̩̂* (литер. яз. namè) 'в доме', *vakàr̩̂* (литер. яз. vakarè) 'вечером' и др.

Из всего выше изложенного следует вывод: исчезновение гласных звуков в конце слова исследуемого говора и связанное с ним смягчение конечных согласных — явления сравнительно новые. Благодаря тому, отдельные рядом стоящие мягкие согласные или гласный с согласным конца слова не успели до наших дней образовать более тесного соединения.